

DE ANGST OM JE BLOOT TE GEVEN

Het populaire discours rondom de invoering van de 'bodyscan' op *Schiphol*

Dr. M.T. Schaefer
Utrecht, 2 juli 2010
Universiteit Utrecht
BA Eindwerkstuk, blok 4
Cultuurconstituerende aspecten van computertechnologie

Naam: Marieke van Schoonhoven
Studentnummer: 3250873

(Afb. Andreas Smetana, 2007)

Voorwoord

Het Bachelor Eindwerkstuk waarvan u nu op het punt staat om het te gaan lezen, is een van de laatste onderdelen van mijn Bachelor Taal- en Cultuurstudies met als hoofdrichting Nieuwe Media en Digitale Cultuur. In de drie jaar dat ik deze universitaire opleiding heb gevolgd, heb ik steeds meer ontdekt waar mijn interesses liggen, wat mijn kwaliteiten zijn en hoe ik deze verder wil ontwikkelen.

Ik heb er voor gekozen om mij te verdiepen in het onderzoeksgebied van de digitale media vanwege haar actuele karakter. Kwesties die tijdens cursussen behandeld zijn - zoals het veranderende uiterlijk van het auteursrecht, de nieuwe mogelijkheden voor participatie en communicatie door web 2.0 en de daarmee gepaard gaande exponentieel groeiende impact op de samenleving en de ontzettend snelle ontwikkeling van de game-industrie, die momenteel de filmindustrie qua omzet ver achter zich heeft gelaten - boeien me mateloos. Toch heb ik er voor gekozen me niet verder te specialiseren in het onderzoeksveld van de nieuwe media, maar me toe te leggen op de journalistiek in de Master Journalistiek en Media aan de Universiteit van Amsterdam.

In het karakter van dit Bachelor Eindwerkstuk zijn mijn ontwikkelde voorkeuren goed zichtbaar. Het eindwerkstuk kenmerkt zich door een gebruikelijk methode van mediaonderzoek, waarbij het sociologische krachtenveld van verschillende macht- en invloedhebbende actoren is bekeken. Vooral de invloed van de media op beeld- en besluitvorming is een thema dat ik boeiend vind. Daarbij heb ik bewust gekozen voor een actueel incident dat betrekking heeft op hedendaagse prangende vraagstukken die me interesseren, zoals het privacyaspect en de angstcultuur.

Hopelijk zult u dit onderzoek lezen met interesse en plezier.

Marieke van Schoonhoven

Utrecht, juli 2010

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 1: INTRODUCTIE	4
1.1 Probleemstelling	4
1.2 Verantwoording	6
Hoofdstuk 2: CASE 'BODYSCAN'	7
2.1 Aanleiding	7
2.2 De naakte 'feiten'	8
Hoofdstuk 3: HET DISCOURS	11
3.1 De discoursanalyse als methode van onderzoek	11
3.2 Het discours rondom de 'bodyscan'	13
3.2.1 Veiligheid	13
3.2.2 <i>Privacy</i>	15
3.3 Kritiek op reflexief handelen	17
3.3.1 Veiligheid boven <i>privacy</i>	17
3.3.2 Reflectie in plaats van reflexief	17
3.3.3 " <i>Shit Happens</i> ": De risico-regel-reflex	18
3.3.4 Een stapje terug	19
3.3.5 Maatregelen achteraf	20
Hoofdstuk 4: REFLECTIE	21
4.1 Angstcultuur	21
4.1.1 Risicoperceptie: gevoelde veiligheid	22
4.1.2 Focus op risico's	23
4.2 Mediahypes	24
4.2.1 Wat is een mediahype?	24
4.2.2 Consequenties van hypevorming	26
4.3 Framing	28
4.3.1 Wat is <i>framing</i> ?	28
4.3.2 <i>Framing</i> in de Nederlandse politiek	29
4.3.3 <i>Framing</i> en clichés	30
4.4 Van feit naar fictie?	31
Conclusie	33
Discussie	35
Bibliografie	36
Bijlage 1	NCTb Q&A security scan, 12-01-2010
Bijlage 2	Security Scan, Airport Security

Hoofdstuk 1: INTRODUCTIE

1.1 Probleemstelling

“Kritiek op invoeren bodyscan *Schiphol*” kopt *NOS* op 30 december 2009 op haar website.¹ De kop introduceert een artikel dat in gaat op een aantal kritische reacties die volgden op het besluit om een nieuwe beveiligingstechnologie op *Schiphol Airport* verder door te voeren. De nieuwe technologie waar het om gaat is de *Security Scan*, die tot dan al op beperkte schaal wordt ingezet op vluchten vanaf het vliegveld, maar nu verder doorgevoerd gaat worden. In eerste instantie op vluchten naar de Verenigde Staten, om het apparaat op den duur in te zetten op alle vluchten vanaf *Schiphol*. Toen deze gewenste doorvoering eenmaal de media bereikte, kon het rekenen op een enorme hoeveelheid aandacht. Bij Nederlandse nieuwsomroepen *NOS* en *RTL Nieuws* is de ontwikkeling terugkerend onderwerp rond de jaarwisseling 2009-2010, in nationale dagbladen als *de Volkskrant* en *NRC Handelsblad* verschijnen verschillende nieuwsberichten en opiniestukken, maar ook regionale dagbladen, bladen zoals *Intermediair* en *Elsevier* en internetforum *FOK.nl*, besteden aandacht aan de 'bodyscan' (zoals het apparaat in de media wordt genoemd). De verschillende media hebben daarbij zowel aandacht voor de doorvoering van het apparaat in Nederland, als het besluit in veel andere Europese landen om er gebruik van te maken op hun vliegvelden. De plotselinge noodzaak om de nieuwe technologie te standaardiseren en de commotie die ontstond, waarvan niet helder is wat nu de kip was en wat het ei, zijn aanleiding voor dit onderzoek.

In het onderzoek naar de *Security Scan* ligt de focus op het in kaart brengen van het populaire discours in Nederland. Gekozen is er voor specifiek de discussie die gaande is in Nederland over *Schiphol*, omdat dit voor een dergelijk breed in de media uitgemeten onderwerp simpelweg noodzakelijk is. Het discours rondom de invoer van de 'bodyscan' op Europees niveau en waarvan zelfs mondiaal sprake is, zal te omvangrijk zijn om in een Bachelor Eindwerkstuk grondig te kunnen uitwerken. Slechts enkele keren zal noodzakelijk over de Nederlandse grenzen heen gestapt worden. Nog specifiek zal er voor analyse enkel naar primaire bronnen worden gekeken: berichtgeving en opinie in Nederlandse dagbladen, daarnaast *ANP*-berichten die veelal overgenomen worden (zij het wat aangepast) door deze kranten en daarnaast documenten die op *Schiphol.nl* te vinden zijn, waarin feitelijkheden (volgens *Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding*) over de 'bodyscan' te vinden zijn.

¹ “Kritiek op invoeren bodyscan *Schiphol*” *NOS.nl* 30 dec. 2009. Web.

De situatieschets en de afbakening van het onderwerp van het onderzoek, leiden tot de volgende onderzoeksvraag:

Hoe representeert de berichtgeving in de kranten de invoering rondom de 'bodyscan' op Schiphol?

Doel is om inzicht te krijgen in hoe de feiten over de *Security Scan* zoals gepresenteerd door *Schiphol* het afleggen tegen de *frames* waarin het apparaat terecht komt. Met andere woorden, hoe ziet het discours eruit en wie bepalen hoe deze wordt vormgegeven?

In *Hoofdstuk 2. Case 'bodyscan'*, zal allereerst een verkenning worden gegeven van de case. Hoe verliep precies het proces tot de goedkeuring van een meerderheid van de Tweede Kamer voor de invoering van de 'bodyscan' op *Schiphol*? En, wat houdt de nieuwe te gebruiken technologie precies in?

Hoofdstuk 3. Het discours, gaat allereerst in op het fenomeen discours en de discoursanalyse als methode van onderzoek. Daarna wordt in kaart gebracht hoe het discours rondom de case eruit ziet. Wat waren de belangrijkste *frames* waarin de discussie zich bevond, ofwel, aan welke aspecten van de case besteedden de media aandacht? Vervolgens wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste kritiekpunten op de invoering van de bodyscan die in de berichtvoering naar voren zijn gekomen. Het discours is aan analyse onderhevig aan de hand van primaire bronnen: nieuwsberichten en krantenartikelen.

Vervolgens zal in *Hoofdstuk 4: Reflectie*, de verkregen informatie in een breder kader worden geplaatst. Wat zeggen de uit de analyse verkregen gegevens over bepaalde aspecten van de hedendaagse cultuur waar wij deel van uitmaken? En welke invloed hebben onze perceptie en de media die daar op inspelen op de manier waarop wij aankijken tegen het aangepaste veiligheidsbeleid: de *frames* waarin het discours zich bevindt? En, hoe verhoudt zich dit tot de feiten?

1.2 Verantwoording

Dit onderzoek beoogt een beeld te geven van hoe verschillende invloeden bij een incident dat in de media verschijnt, leiden tot ingrijpende beleidsaanpassingen.

Een groot deel daarvan lijkt aan de media toegeschreven te kunnen worden. Zij lijken een grote invloed te hebben op de beeldvorming van verschillende partijen: politiek en burgers. Dit onderzoek wil de rol van de media in het verloop van een populair discours als dat rond de invoering van de 'bodyscan' analyseren.

Het onderzoek beoogt bij te dragen aan de bewustwording rondom de verschillende invloeden op beeldvorming. Aan de andere kant zal er inzicht worden gegeven in het proces van *framing*. Welke invloed heeft dit op onze perceptie en hoe zorgt het ervoor dat ogenschijnlijke feitelijkheden over een dergelijke nieuwe technologie in bepaalde '*frames*' terechtkomen? En vervolgens hoe door *framing* de daadwerkelijke problematiek en de beoogde oplossing van ondergeschikt belang worden.

Fenomenen in de hedendaagse cultuur die naast invloed van de media aan het verloop van het discours ten grondslag liggen - invloed van de angstcultuur en de reflexieve houding van de overheid - zijn daarnaast op veel verschillende nieuwsthema's toe te passen. De maatschappelijke relevantie van de scriptie is daarmee dat het de Nederlandse burger bewuster wil maken van het feit dat hij zich laat beïnvloeden door de mediaberichtgeving en ook dat de politiek dit doet.

Hoofdstuk 2: CASE 'BODYSCAN'

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de case die gekozen is voor het onderzoek. De verkenning van het onderwerp van analyse zal van start gaan met een uiteenzetting over wat de aanleiding was van de verdergaande invoering van de 'bodyscan' op *Schiphol*. Dit gebeurt op basis van ANP-berichten. Vervolgens zullen de naakte 'feiten' genoemd worden zoals door *Schiphol* gepresenteerd aan haar passagiers.

2.1 Aanleiding

De aanleiding voor de invoering van de bodyscan op *Schiphol* was een incident dat 25 december 2009 plaatsvond tijdens een vlucht van *Delta Airlines* van *Schiphol Airport* naar Detroit in de Verenigde Staten. Op die Eerste kerstdag veroorzaakte een 23-jarige Nigeriaan, Umar Farouk Abdulmutallab, een kleine explosie. Door middel van springstof die hij in zijn onderbroek had verstopt, probeerde hij het toestel op te blazen. Dit mislukte echter. Kort voor de landing was er alleen een knal te horen, vergelijkbaar met het geluid van het ontkurken van een champagnefles. Ooggetuigen zagen vervolgens vlammen en opstijgende rook bij de zitplaats van de Nigeriaan, waarop paniek uitbrak. Drie mensen, onder wie de dader, liepen enkel wat brandwonden op. In eerste instantie maakte luchtvaartmaatschappij *Delta Air Lines* bekend dat hij vuurwerk had afgestoken. De Amerikaanse regering bestempelde het incident echter al snel als 'poging tot terrorisme'.² De berichtgeving in de nationale dagbladen die volgde over de 'aanslag' op Eerste kerstdag was enorm. De aandacht die het voorval kreeg was in relatie tot de feitelijke gebeurtenis buitensporig groot. Dit was deels te wijten aan het feit dat het een vlucht uit Nederland betrof. Daarnaast kunnen we constateren dat de nieuwsdrempel voor terroristische gebeurtenissen vandaag de dag erg laag ligt (Vasterman 253). Zo besteedden krantenartikelen onder meer aandacht aan hoe het voorval had kunnen gebeuren, maatregelen die getroffen zouden gaan worden door de politiek en ook berichtten zij al snel dat de invoering van de 'bodyscan' als dé oplossing wordt gezien om het risico op een terroristische aanslag terug te brengen.³

² "Mislukte aanslag op vlucht Schiphol-Detroit". *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 26 dec. 2009; *LexisNexis Academic NL*. Web. 23 april 2010.

³ "Hirsch Ballin wil bodyscan invoeren". *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 29 dec. 2009; *LexisNexis Academic NL*. Web. 23 april 2010.

2.2 De naakte 'feiten'

Voor over te gaan op de manier waarop de *Security Scan* onder de naam bodyscan aandacht heeft gekregen in de media, is het goed een aantal naar buiten gebrachte gegevens over de *Security Scan* op een rijtje te zetten, om zo een helder beeld van de nieuwe techniek te geven. De gegevens zijn een selectie uit de 'Folder *Security Scan*' en de 'Factsheet *security scan*' opgesteld door *Nationaal Coördinator Terrorismedbestrijding (NCTb)* en te vinden op de website van *Schiphol*:

NCTb Q&A security scan

d.d. 12-01-2010

Hoe werkt de techniek van de security scan?

De security scan is een scanner gebaseerd op technologie die gebruik maakt van millimetergolven. De golven gaan door kleding heen en worden door de huid gereflecteerd. Ook op ander materiaal, zoals plastic, metaal, hout, ijzer, keramiek, etc., reflecteren de golven. Op deze manier worden verdachte voorwerpen gedetecteerd.

Is gebruik van de security scan verplicht?

Nee, passagiers mogen weigeren om door de security scan te gaan. In dat geval wordt men volledig gefouilleerd.

Wat ziet de beveiligingsmedewerker?

De beveiligingsmedewerker ziet op een beeldscherm naast de security scan een eenvoudig poppetje. Op dit poppetje wordt middels kleuren aangegeven of een passagier al dan niet veilig verklaard wordt. Indien de security scan een voorwerp op het lichaam detecteert, wordt dit aangegeven met een geel vlakje op het poppetje op de plek waar het voorwerp is gedetecteerd. Op basis van deze informatie wordt de passagier aan een gerichte fouillering onderworpen.

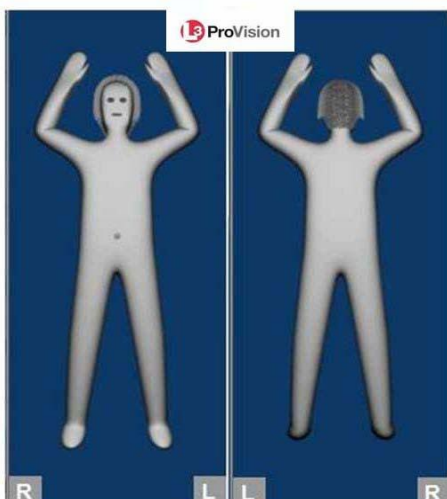

Fig. 1: Scan van de ProVision L3 Communications

Fig.2: ProVision LTD Security Scanner L3 Communications

Worden de beelden opgeslagen?

Nee, de apparatuur met automatische detectie maakt geen beelden van personen, maar maakt een analyse op basis van de ruwe scandata. Er zijn dus geen beelden die opgeslagen zouden kunnen worden. Ook de ruwe data worden niet bewaard.

Is de security scan effectiever dan de bestaande controlemethode?

Reeds sinds 2006 wordt in Nederland getest met de security scan. Zowel de overheid als Amsterdam Airport Schiphol willen graag meewerken aan verdere verbetering van de controles die bijdragen aan de veiligheid. Daarom hebben het Ministerie van Justitie, Amsterdam Airport Schiphol en de Douane onderzocht of de security scan in de praktijk een goed alternatief voor de bestaande controles vormt. Uit de resultaten is gebleken dat de security scan in staat is om naast metalen voorwerpen ook andere voorwerpen te detecteren. Gezien de nieuwe methodieken die terroristen gebruiken kan de security scan een positieve bijdrage leveren aan de effectiviteit, maar ook efficiëntie, van de beveiliging van luchthavens.

Is de security scan schadelijk voor mijn gezondheid?

De security scan brengt geen gezondheidsrisico met zich mee. De apparatuur werkt, in tegenstelling tot bepaalde medische scanners, niet met röntgenstraling. Iedereen, dus ook bijvoorbeeld zwangere vrouwen en mensen met een pacemaker, kan zich zonder enig gezondheidsrisico door de security scan laten controleren. TNO heeft onderzoek uitgevoerd naar eventuele gezondheidseffecten van de security scan. Vergeleken met de norm, die als veilig wordt beschouwd zowel door de Gezondheidsraad als volgens de Europese regelgeving op het gebied van volksgezondheid, blijft de security scan hier ruim 6000 maal onder.

Wat is het verschil tussen een security scan, bodyscan of millimeter wave scanner?

De term bodyscan wordt vaak gebruikt voor apparatuur die in het lichaam kijkt. De naaktscan is een term die in de media wordt gebruikt, maar geen relatie heeft tot een bepaald type apparatuur. De security scan is een apparaat dat voorwerpen gedragen op het lichaam kan waarnemen. De Millimeter Wave scanner is het type security scan dat op Schiphol in gebruik is.

Hoe wordt ervoor gezorgd dat de privacy bij het gebruik van een security scan zo min mogelijk aangetast wordt?

Voor de security scan zoals deze in gebruik is op Schiphol is een automatisch detectiealgoritme ontwikkeld. Bij gebruik hiervan is het niet langer nodig dat een operator het scanbeeld beoordeelt, maar wordt dit automatisch door een computer gedaan. Het scanbeeld wordt met deze technologie door geen enkele persoon gezien, ook niet door een persoon op afstand. Doordat de security scan aangeeft waar het voorwerp zich op het lichaam bevindt, kan er volstaan worden met een plaatselijke fouillering.

(Zie bijlagen 1 en 2 voor de complete documenten)

Het belangrijkste dat in de informatie die *Schiphol* naar buiten brengt is samenvattend het volgende:

- De *Security Scan* maakt gebruik van millimetergolven die door de kleding heen gaan.
- De scanner is tot op heden niet verplicht voor passagiers.
- De beveiligingsmedewerker ziet geen naaktbeelden van de passagiers, maar enkel een standaard poppetje waarop met een gele vlek wordt aangegeven als er iets verdacht gedetecteerd is. Mocht dit het geval zijn, dan gaat een beveiligingsmedewerker over op een gerichte fouillering.
- Beelden kunnen niet opgeslagen worden, omdat er enkel een analyse op basis van ruwe scandata wordt gemaakt. Ook deze data worden niet opgeslagen.
- Zo wordt ervoor gezorgd dat de privacy bij het gebruik van een Security Scan zo min mogelijk wordt aangetast.
- De *Security Scan* kan bijdragen aan verbetering van de effectiviteit en efficiëntie van de beveiliging op Schiphol.
- De apparatuur is niet schadelijk voor de gezondheid.

- De term 'bodyscan' wordt gebruikt voor een apparaat dat in het lichaam kijkt. 'Naaktscanner' is een term die enkel in de media wordt gebruikt. De *Security Scan* is het apparaat dat *Schiphol* gebruikt om door de kleding heen te kijken en de millimeter wave is de officiële benaming voor het type apparaat dat *Schiphol* gebruikt.

Deze belangrijkste punten, zijn meteen de punten die in de media worden bediscussieerd. Hier hebben ze dus antwoord op prangende vraagstukken proberen te geven (12-01-2010). Welke thema's de meeste aandacht hebben genoten zal in de analyse van het discours in het volgende hoofdstuk naar voren komen.

Hoofdstuk 3: HET DISCOURS

In dit derde hoofdstuk zal de discoursanalyse als methode van onderzoek worden toegelicht en vervolgens worden de belangrijkste gebleken onderwerpen in dit discours aan de hand van primair bronnenmateriaal - nieuwsberichten van het *Algemeen Nederlands Persbureau (ANP)* - in kaart gebracht.

Na de uiteenzetting van de belangrijkste punten van discussie wordt eveneens aan de hand van primaire bronnen - nieuwsberichten en opiniestukken uit Nederlandse Dagbladen - de kritiepunten op de manier van handelen die in de *ANP*-berichten naar voren zijn gekomen, weergegeven.

3.1 De discoursanalyse als methode van onderzoek

De methode van analyse waar in dit onderzoek gebruik van wordt gemaakt is de 'Discoursanalyse'. Deze methode analyseert simpelweg de patronen in een discours (MacDonald 2). Discoursanalyse als methode richt zich voornamelijk op verbale teksten en op vormen van sociale interactie (MacDonald 3). Er bestaat een groot aantal vormen van discoursanalyse die onderlinge verschillen hebben. Een van de belangrijkste is de 'kritische discoursanalyse (CDA)' (MacDonald 3) CDA richt zich op inzichten in de manier waarop discourses sociale en politieke ongelijkheid, machtsmisbruik of dominantie reproduceren (of verwerpen) (MacDonald 3). Deze focus verschilt weer enigszins van de 'media discoursanalyse' van Myra MacDonald, die in haar boek 'Exploring Media Discourses' specifiek dominante mediadiscourses onderzoekt. Ze kijkt daarbij naar de interactie tussen ideologische vooroordelen en de constructie van betekenis door media (MacDonald 3). En zo is er nog een aantal variaties op deze methode van onderzoek. Wat deze methodes in ieder geval gemeen hebben, is dat ze gebaseerd zijn op de ideeën van filosoof, socioloog en historicus Michel Foucault (1926-84), over de context van woord en beeld:

"Words and images, by defining and labeling phenomena, frame the terms in which we think about these and may, in turn, influence policy-making." (MacDonald 9)

Hiermee legde Foucault nadruk op het verhaal als bepalend element: niet de 'objectieve feiten', maar het verhaal dat de feiten met elkaar verbindt in een *frame* is belangrijk.

In het onderzoek wordt gebruikt gemaakt van de media discoursanalyse van Myra MacDonald, die zal helpen de case te analyseren. MacDonald definieert het begrip discours als volgt:

“A system of communicative practices that are integrally related to wider social and cultural practices, and that help to construct specific frameworks of thinking (MacDonald 10).”

De ‘*specific frameworks of thinking*’ waar MacDonald het over heeft, zijn voorlopig en staan, zo stelt zij, open voor debat en twist (MacDonald 16). Daardoor laat een discours zich meer kenmerken als een *proces* van betekenisgeving dan een gefixeerde positie (MacDonald 1) Media hebben op dit proces een grote invloed volgens MacDonald. Door de medialisering van de Westerse wereld, helpen zij namelijk in steeds grotere mate met het construeren van versies van de realiteit (MacDonald 16). In toenemende mate wordt ieders wereldbeeld bepaald door informatie, kennis, ervaring en percepties zoals de media die verspreiden.⁴

In navolging van Foucault suggereert zij dat een focus op specifieke thema’s minder vruchtbaar is in media-analyse dan in de *frames* waarin we denken over bepaalde onderwerpen en thema’s (MacDonald 26).

Als de discoursanalyse specifiek toegepast wordt op de *case* die in dit onderzoek centraal staat, dan betekent dit dat er niet specifiek in gegaan zal worden op het fenomeen bodyscan. In plaats daarvan gaat de aandacht uit naar de inter-connecties tussen hoe we denken over bodyscans en hoe we meer algemeen denken over bijvoorbeeld *privacy*, gevoel van veiligheid, digitalisering, of individuele rechten ten aanzien van de groeiende surveillancecultuur. Een analyse van een discours focust dus op de connecties tussen thema’s die aan de oppervlakte gescheiden van elkaar lijken. En daarmee kan een gebeurtenis die ertoe heeft geleid dat invoering van de bodyscan hoog op de agenda kwam in een bredere context worden geplaatst. Het vertelt ons meer over onszelf, onze gedachtegangen en de status van de cultuur waarin we leven (MacDonald 26). De analyse van een cultuurverschijnsel wordt zo zelf onderdeel van cultuur. Het bijt zichzelf in de staart doordat analyse van het discours zelf onderdeel is van het discours.⁵

⁴ “Media.” *Raad voor Cultuur* – 24-05-2010 http://www.cultuur.nl/sector_detail.php?id=78

⁵ Het proces van zichzelf in de staart bij ten is wat hermeneutici in de wetenschapsfilosofie de hermeneutische cirkel noemen. Deze theorie beschrijft het proces dat het begrijpen van een tekst als geheel slechts op basis kan van de interpretatie van zijn individuele elementen; maar omgekeerd vereist duiding van een individueel element een idee van de tekst als geheel en van de culturele en maatschappelijke omstandigheden waarin de auteur het heeft geschreven. Dit proces is circulair in zoverre er volgens hermeneutici als Friedrich Schleiermacher (1768-1834) geen manier is om de cirkel te doorbreken: je kunt niet met de elementen beginnen zonder enige voorstelling van doel en betekenis van het geheel of omgekeerd (Leezenberg en de Vries 136-137).

3.2 Het discours rondom de ‘bodyscan’

Het specifieke discours rondom de invoering van bodyscan op *Schiphol*, kent verschillende punten van discussie. In een eerste oriëntatie op de berichtgeving van het *ANP*, kwamen al snel de belangrijkste *frames* naar voren waarbinnen de discussie over invoering van de bodyscan gevoerd werd. De twee duidelijk belangrijkste aspecten zijn: de privacykwestie en de veiligheidskwestie. Voorstanders van de invoering van de bodyscan wijzen op de veiligheid die anders aangetast zou worden. Tegenstanders wijzen vooral op verlies van *privacy*. De twee kwesties hebben een eigenschap van de hedendaagse cultuur gemeen, namelijk dat ze voortkomen uit angst: de ‘*culture of fear*.’ In *Hoofdstuk 4: Reflectie*, zal dit verschijnsel meer aandacht krijgen.

3.2.1 Veiligheid

In de nu volgende alinea zal ingegaan worden op het belangrijkste *frame* waarin de discussie geplaatst werd. Dit is wel de angst voor verlies van veiligheid geweest. Een opsomming van de *ANP*-berichten die elkaar in hoog tempo opvolgde toont dit aan.

Na het incident op Eerste kerstdag 2009, laait er in Nederland een grote discussie op over hoe deze ‘terroristische daad’ had kunnen gebeuren en hoe het voorkomen had kunnen worden. Bij het *Algemeen Nederlands Persbureau (ANP)* komt een stroom berichtgeving op gang waarop alle nationale dagbladen volgen. Een greep uit de berichtgeving geeft de focus op de angst voor bedreiging van onze veiligheid goed weer. Zo bericht het *ANP* dat het incident zo urgent is dat het de volgende dag op de politieke agenda komt te staan: De “PVV in de Tweede Kamer wil met spoed een overleg met minister Ernst Hirsch Ballin van Justitie over de mislukte aanslag”⁶. Ook andere partijen vragen om opheldering: “De PVV wil zo snel mogelijk een debat, maar andere partijen vragen in een brief naar uitleg over het incident”. Veiligheid blijkt voorts uit de reacties van verschillende politieke partijen een belangrijke punt. Zo moet er volgens het CDA “eerst nagegaan worden of deze persoon alleen handelde, of dat er sprake is van een netwerk. “De veiligheid van het vliegverkeer staat nu voorop””. De PvdA maakt zich zorgen over de reputatie van luchthaven *Schiphol* die volgens hen in het geding is: “*Schiphol* is internationaal een belangrijk doorvoerpunt waar reizigers overstappen en dan kan er volgens [de PvdA] geen discussie zijn over de veiligheid.”⁷

⁶ “PVV wil spoedoverleg over mislukte aanslag.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 26 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

⁷ “Kamer eist opheldering over mislukte aanslag (3).” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 26 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

Twee dagen later kopt *ANP* met “Strengere controles op vluchten naar VS”. De aanleiding is duidelijk: “maatregelen gelden sinds de 23-jarige Nigeriaan Umar Farouk Abdulmutallab vrijdagavond een terreuraanslag probeerde te plegen op een vlucht van *Schiphol* naar Detroit.” Volgens *Schiphol* zetten zij per dag vijftig extra beveiligingsmedewerkers in. De “beveiligers op *Schiphol* fouilleren alle passagiers bij de *gate*. Volgens de luchthaven is de kans dat explosieven nu worden gevonden geen 100 procent, maar wel flink groter dan voorheen.”

En verder in het bericht wordt lijsttrekker van de VVD, Mark Rutte, aangehaald. Hij stelt dat als ze hadden kunnen controleren met een zogeheten bodyscan, dat dan de kans groter was geweest dat ze hem hadden tegengehouden. En vervolgens wordt er een toelichting gegeven op de term bodyscan: “De bodyscan kan dwars door de kleren van reizigers heen kijken. *Schiphol* heeft momenteel circa vijftien van deze apparaten, die het vliegveld bij wijze van proef gebruikt.”⁸

Weer een dag later meldt *ANP*: “Nederland gaat op korte termijn alle passagiers op Nederlandse luchthavens controleren met een bodyscan.” Minister Hirsch Ballin heeft volgens het bericht gesproken met de Amerikaanse minister van Binnenlandse Veiligheid, Janet Napolitano, die hoge prioriteit geeft aan de veiligheid van passagiers en daarom de invoering van bodyscans zo snel mogelijk op Europees niveau mogelijk wil maken. “Een meerderheid van de Tweede Kamer steunt het voorstel van Hirsch Ballin. Zowel regeringspartijen CDA en PvdA als de VVD in de oppositie zei dat (die) dinsdag. Alle drie de partijen vinden dat *veiligheid boven privacy* gaat. Wel moeten er volgens VVD'er Fred Teeven goede afspraken worden gemaakt over wie de beelden bekijkt en hoe ze worden bewaard.”⁹

De gedachte van de voorstanders voor invoer van de 'bodyscan' is dus: Als we nou maar iedere passagier gaan scannen dan is de boel weer een stuk veiliger, want 'bodyscans' kunnen dit soort bommen ook opsporen. “De geïntensiveerde controles op *Schiphol* en de komst van bodyscans moeten weerstand bieden tegen deze *mogelijke dreiging* in Nederland.”¹⁰

⁸ “Strengere controles op vluchten naar VS (2).” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 28 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

⁹ “Nederland krijgt bodyscan na mislukte aanslag.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

¹⁰ “Aanslag geen aanleiding hoger dreigingsniveau.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 30 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

3.2.2 Privacy

De angst voor schending van de *privacy* is naast de angst voor verlies van veiligheid ook een belangrijk *frame* waarin het discours rondom invoering van de bodyscan op *Schiphol* geplaatst werd. De privacydiscussie in het discours kwam tot stand doordat verschillende partijen gevaar zagen in het plan om de *Security Scans* breder in te gaan zetten. Ons recht op *privacy* zou door het opslaan van persoonsgegevens aangetast kunnen worden. Ook zou de lichamelijke integriteit worden geschaad doordat passagiers op de scans mogelijk naakt afgebeeld te zien zouden zijn.

De tegengeluiden zijn echter minder direct in het nieuws dan de berichten over de bedreiging van de veiligheid. *ANP*-berichten, maar ook een opiniestuk uit *de Volkskrant* geeft de privacykwestie weer.

Een *ANP*-bericht dat een belangrijk tegengeluid zichtbaar maakt, gaat over *Bits of Freedom (BOF)*, een organisatie die zich inzet voor digitale burgerrechten: “De digitale burgerrechtenbeweging Bits of Freedom (BOF) heeft woensdag in een open brief aan minister Hirsch Ballin (Justitie) het kabinet opgeroepen geen “naaktscanners” op alle Nederlandse luchthavens in te voeren.” “Behalve dat bodyscanners een stevige inbreuk op de *privacy* en de lichamelijke integriteit zijn, brengen ze hoge kosten met zich mee. Ook staan de gezondheidseffecten nog niet vast.” In het artikel staat verder: “De burgerrechtenorganisatie wil een kritisch geluid laten horen over de manier waarop in het digitale tijdperk de *privacy* steeds meer wordt aangetast.”¹¹

Ook vanuit politieke partij D66 komt tegengas. In een *ANP*-bericht staat dat Europarlementariër voor D66, Sophie in 't Veld, vindt: “Het opslaan van beelden van bodyscanners is een groot risico voor de *privacy* en draagt niet bij aan de veiligheid.” “In schriftelijke vragen aan de EU-ministers van Justitie en Binnenlandse Zaken heeft ze er woensdag op aangedrongen ervoor te zorgen dat beelden van bodyscanners niet bewaard worden.”¹²

Het *College Bescherming Persoonsgegevens (CBP)* stelt juist over de bodyscan:

“[Het] houdt niet per definitie een schending van de *privacy* van passagiers in.” “Volgens het *College Bescherming Persoonsgegeven (CBP)* kunnen veiligheid en *privacy* in dit geval heel goed samengaan, als maar de juiste technologie wordt gebruikt.”¹³

¹¹ “Bits of Freedom schrijft open brief aan Hirsch Ballin (2).” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 30 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

¹² “D66: beelden bodyscanners niet opslaan.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 20 jan. 2010: *LexisNexis Academic NL*. Web. 11 juni 2010.

¹³ “Bodyscan en *privacy* kunnen goed samengaan.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 30 dec 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

En ook in een opiniestuk van historicus Peter Giesen in *de Volkskrant* waar hij redacteur wetenschap is, gaat hij in op de volgens hem verkrampde reactie van privacyvoorvechters zoals *BOF*. Natuurlijk moet er over *privacy* niet luchthartig worden gedaan, zo stelt hij, maar *privacy* mag volgens Giesen geen synoniem voor gezeur worden. Hij spreekt van een reflex: privacypreutsheid. En legt uit: “Elke keer als er gegevens worden opgeslagen of uitgewisseld, verschijnt het privacyspook aan de horizon. We leven in een 'glazen samenleving' waarin de private sfeer wordt weggevaagd door een alziende *Big Brother*.” Wat volgens Giesen is gebaseerd op een misverstand, is dat gedacht wordt dat 'ik' in de gaten wordt gehouden. Het gaat volgens hem namelijk “slechts om mijn gegevens, die verpletterend oninteressant zijn.” Dit zorgt er volgens hem voor dat de waakzaamheid voor werkelijke privacygevaaren, zoals misbruik en fraude bij massale dataopslag, verslapt. Privacyvoorvechters keren zich tegen elke vorm van elektronische opslag, en maken zich druk om bijvoorbeeld bodyscans en beveiligingscamera's, waar de meeste burgers helemaal geen bezwaar tegen hebben, aldus Peter Giesen. Deze geavanceerde technologische middelen schaden namelijk niet en ook hebben westerse regeringen nu eenmaal geen andere keus dan het zo goed mogelijk opsporen en volgen van potentiële terroristen. Dat is een politieke realiteit, maar ook een morele opdracht, zo beweert hij. “Iedereen weet dat nooit alle aanslagen zijn te voorkomen, maar regeringen moeten zich tot het uiterste inspannen om hun burgers te beschermen.”¹⁴

¹⁴ Giesen, Peter: “Kom maar op met die bodyscan; essay de privacypreutsheid.” *De Volkskrant* 9 januari 2010.

3.3 Kritiek op reflexief handelen

In zowel nieuwsberichten als in een aantal verdiepende artikelen die snel na het incident verschenen in de verschillende Nederlandse dagbladen, is een aantal tegengeluiden te horen. Deze hebben te maken met twijfels over de effectiviteit van verdergaande veiligheidsmaatregelen en het gebrek aan reflectie op de daadwerkelijke gebeurtenis. Critici zijn het er over eens dat de regering te reflexief, directe maatregelen wil treffen, zonder daarbij naar de genoemde punten te kijken. In de nu volgende alinea's wordt aan de hand van verschenen krantenartikelen een overzicht gegeven van de verschillende aspecten rondom kritiek op de reflexieve houding rondom veiligheidsmaatregelen.

3.3.1 Veiligheid boven *privacy*

Wat in analyse van het privacyaspect duidelijk wordt, is dat er geen bezwaar is tegen de invoering van bodyscan enkel omdat het de *privacy* zou aantasten, maar vooral omdat blijkt dat het de drang naar veiligheid is die wint van ons recht op *privacy*. In verschillende berichten staat namelijk vermeld dat verscheidene politieke partijen het belang van veiligheid boven *privacy* plaatsen.¹⁵

Dit argument van voorstanders dat veiligheid voor de burger boven alles gaat, stoot tegenstanders tegen de borst. Vooral omdat niet is aangetoond dat de veiligheid daadwerkelijk verbetert door invoering van de bodyscan. Twijfels over effectiviteit die via de berichtgeving mede door *Schiphol* zelf naar buiten worden gebracht: “*Schiphol* durft niet te garanderen dat bodyscans het explosieve poeder kunnen detecteren.”¹⁶

3.3.1 Reflectie in plaats van reflexief

Dat *privacy* het wint van veiligheid is dus vooral een bezwaar gebleken omdat tegenover het inleveren van *privacy* wellicht geen toename van veiligheid staat. Kritiek is er omdat de focus zo duidelijk ligt op het vergroten van veiligheid. Zo is burgerrechtenorganisatie *BOF* eerder aangehaald als voorvechter voor *privacy* en tegenstander van de ‘bodyscan’. In de brief die de organisatie stuurde blijkt de hoofdboodschap: “Bits of Freedom stelt in de open brief die zij aan de minister hebben gestuurd dat het veiligheidsbeleid niet op angst, maar op rationele analyses gebaseerd zou moeten zijn.” Volgens Bits of Freedom kunnen de bodyscanners het risico van aanslagen tegen vliegtuigen in de lucht slechts deels beperken. Beter zou het kabinet kunnen onderzoeken waarom de bestaande

¹⁵ “Veiligheid belangrijker dan *privacy*.” *Trouw* 28 dec. 2009; *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

¹⁶ “Strengere controles op vluchten naar VS (2).” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 28 dec. 2009; *Lexisnexus Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

maatregelen hebben gefaald in dit geval.” In de brief aan minister van justitie Ernst Hirsch Ballin halen zij beveiligingsexpert Bruce Schneier

aan, die in zijn boek ‘Beyond Fear’ een stappenschema beschrijft voor een evaluatie van beveiligingstechnologie. Hij stelt dat allereerst moet worden vastgesteld *wat* men probeert te beschermen. Vervolgens moet worden beoordeeld *wat de risico’s zijn*. Daarna moet worden onderzocht in hoeverre de maatregelen deze *risico’s kunnen beperken* en welke *nieuwe risico’s* ontstaan door de maatregelen. Tot slot moet worden gekeken *welke kosten of andere nadelen* de maatregelen met zich mee brengen.¹⁷

3.3.1 “*Shit Happens*”: De risico-regel-reflex

De reflex die hier wordt genoemd, focus op vergroten van veiligheid door directe maatregelen te treffen, in plaats van te kijken naar het probleem, wordt ook wel beschreven als de risico-regel-reflex.

“*Shit Happens*”. Zo begint Margo Trappenburg, bijzonder hoogleraar sociaal-politieke aspecten, haar opiniestuk in het *NRC Handelsblad* over de risico-regel-reflex. In dit artikel beschrijft zij hoe bij een incident met schadelijke gevolgen voor de burgers, bijvoorbeeld de besmetting met legionella in een bejaardentehuis of de doorbraak van een rivierdijk, leidt tot op het matje roepen van bewindspersonen door oppositiepartijen: “De verantwoordelijke politici worden door journalisten op radio en tv, die heel alert zijn, stevig aan de tand gevoeld.” Gevolg is volgens Trappenburg dat de meeste bewindspersonen meteen overstag gaan en beloven dat ze nieuwe regels zullen opstellen, strenger gaan controleren, dat ze er alles aan gaan doen om herhaling van incidenten als deze te voorkomen, in ieder geval alles behalve relativerend “*shit happens*” denken. Volgens haar is het echter een illusie te denken dat incidenten kunnen worden uitgebannen door met steeds nieuwe regels te komen. Immers, na inwerkingtreding van de nieuwe regels kunnen er volgens Trappenburg twee dingen gebeuren: er vindt ondanks de verdergaande maatregelen toch een nieuw incident plaats, wat leidt tot nóg striktere handhaving, of er vindt geen incident plaats. En in dat laatste geval gaan burgers en journalisten klagen over verstikkende regelgeving.

Vervolgens noemt ze verschillende oplossingen (van ambtenaren, wetenschappers en publicisten) om deze risico-regel-reflex tegen te gaan. Waarvan zij er slechts één ècht effectief acht. Namelijk: “bezint eer gij begint”. Ofwel, rustig nadenken na een incident en zowel voor- als nadelen (strengere veiligheidsvoorschriften leiden vrijwel altijd tot meer bureaucratie) laten meetellen bij het nadenken over veiligheidseisen, alvorens de

¹⁷ Privacy in het digitale tijdperk: Bits Of Freedom
Open brief aan Hirsch Ballin tegen introductie naaktscanners:
<https://www.bof.nl/live/wp-content/uploads/2009/12/naaktscanners-brief.pdf>

zoveelste papieren tijger het land in te sturen, aldus Trappenburg.¹⁸

3.3.2 Een stapje terug

Net als Bruce Schneier en Margo Trappenburg, stelt Deskundige Benno Baksteen, voormalig voorzitter van de *Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers (VNV)*, dat het verstandig is tijd te besteden aan reflectie in plaats van aan reflexen. Het opiniestuk dat hij schreef in *NRC Handelsblad* is een directe reactie op de maatregel om de bodyscan in te voeren op *Schiphol* na de bomaanslag. Hij stelt dat de vraag niet is óf, maar wanéér een nieuwe ontwikkeling op het gebied van terrorisme en luchtvaart wordt ingezet, die onzichtbaar is voor de 'bodyscan' (vier dagen na de mislukte aanslag kopt dagblad *De Telegraaf* al met: "Al-Qaeda traint met bodyscans." Vervolgens in de *lead*: "Al-Qaeda heeft eigen scan- en röntgenapparaten en oefent daarmee om bompakketjes zo goed mogelijk te maskeren." ¹⁹). Bij elk beveiligingslek eisen media en politici om verdergaande maatregelen, waarop de overheid die roep om daadkrachtig optreden opvolgt.

In het artikel zet hij zelf een paar stappen terug om eens rustig naar de feitelijkheden te kijken. Wat hij vervolgens constateert is allereerst dat er wereldwijd ongeveer twee miljard mensen een vliegreis maken per jaar en dat ongeveer twee miljard van die mensen niets kwaads van plan zijn. "Het belasten/betasten van die mensen is daarom in feite verspilde moeite." Daarnaast stelt hij dat het onmogelijk is om beveiliging waterdicht te maken. Daarom is volgens hem het kiezen voor veiligheid helemaal geen keuze tussen wel of niet veilig, maar tussen een heel klein risico of een, misschien, nog een fractie kleiner risico. "Dit tegen inlevering van privacy en waardigheid en gepaard gaande met hoge kosten."

De derde constatering die Baksteen doet is dat het helemaal niet gaat om de luchtvaart zelf, maar juist om terreur. "Mocht het lukken de luchtvaart waterdicht te krijgen, dan zullen terroristen uitwijken naar andere plaatsen waar veel mensen samenkomen om te proberen een samenleving te ontregelen of onder druk te zetten." Is het daarom, zo vraagt hij zich af, wellicht niet effectiever om geld in inlichtingendiensten te steken dan in duizenden bodyscanapparaten wereldwijd? Maar de vraag waar het volgens Benno Baksteen echt om draait is: Hoe ver moeten we gaan? Waar is beveiliging nog effectief en

¹⁸ Trappenburg, Margot: "Incidenten worden niet voorkomen door steeds nieuwe regels." *NRC Handelsblad* 16 mei 2010: *Opinie & Debat*, 5.

¹⁹ "Al-Qaeda traint met bodyscans" *De Telegraaf* 29 dec.2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

wanneer ontardt die in toegeven aan angst voor weliswaar echte, maar tevens extreem kleine risico's.²⁰

3.3.3 Maatregelen achteraf

Een ander kritiekpunt naast het reflexief in plaats van reflectief reageren op incidenten, is dat maatregelen ten behoeve van de veiligheid, zoals de invoering van de bodyscan, altijd achteraf worden genomen. Rob Wijnberg, columnist, journalist, filosoof en publicist, schrijft in *NRC.next* ook een opiniërend stuk over de bodyscanner. Ook hij uit kritiek op de manier waarop het discours rondom de invoering van de bodyscan vorm heeft gekregen. De mislukte aanslag op een vlucht van Amsterdam naar Detroit heeft terrorisme weer bovenaan de politieke en journalistieke agenda doen belanden, verwoordt hij. De reflex van de overheid om directe maatregelen te nemen snap hij echter wel. “Politici willen immers koste wat kost ‘iets’ doen om een dergelijk voorval in de toekomst te voorkomen.” Maar deze reflex is volgens Wijnberg gebaseerd op een denkfout. Hij haalt hiervoor, evenals *Bits of Freedom* in hun brief aan minister Ernst Hirsch Ballin, veiligheidsdeskundige Bruce Schneier aan. De denkfout die de Amerikaanse veiligheidsdeskundige namelijk beschrijft in zijn essay ‘The Psychology of Security’, is dat het beveiligingssysteem wordt aangepast aan wat er is gebeurd, niet aan wat er gaat gebeuren, aldus Wijnberg. “Daarmee neemt de veiligheid hoogstens met terugwerkende kracht toe: als er een bodyscanner was gebruikt, dan was de bom gedetecteerd en had het voorval voorkomen kunnen worden.”

Echter, zo refereert Wijnberg aan het essay van Schneier, de werkelijke bedreiging bestaat uit de materialen, tactieken en doelwitten die in de toekomst worden gekozen door terroristen. “De beveiliging loopt dus achter de bedreiging aan. In die zin is het misleidend om te stellen dat het systeem gefaald heeft. Dat falen is inherent aan het systeem: veiligheid gaat altijd gepaard met nog onbekende risico's en kan dus nooit gegarandeerd worden.”²¹

²⁰ Baksteen, Benno: “Wat volgt na de bodyscan?” *NRC Handelsblad* 2 januari 2009: *Opinie & Debat*, 7.

²¹ Wijnberg, Rob: “Gerustgesteld in het veiligheidstheater; Met een bodyscanner op het vliegveld wordt alleen het gevoel van veiligheid groter.” *NRC.next* 6 januari 2010.

Hoofdstuk 4: REFLECTIE

Nadat de belangrijkste punten in het populaire discours zijn behandeld, zal in het nu volgende onderdeel van het onderzoek beschreven worden wat de redenen zijn van de grote media-aandacht en het reflexieve handelen door de politiek wat daarmee samenging. Uiteengezet wordt hoe de perceptie van het incident onderdeel is van deze impact. Er zal worden gekeken op welke manier deze perceptie, onderhevig aan verschillende invloeden, wordt vormgegeven in het publieke discours.

4.1 Angstcultuur

Het incident op Eerste kerstdag 2009 en de drang naar veiligheid die er direct mee in verband staat, is tekenend voor de cultuur die er heerst vandaag de dag in Nederland. De angst voor terroristische aanslagen wordt sinds de aanslagen van 11 september 2001 en nationale incidenten als de moord op politicus Pim Fortuyn en columnist en filmproducent Theo van Gogh, steeds groter (Pol 6). Evenals de angst voor andere onderwerpen in het publieke discours die steeds vaker beschouwd worden als een bedreiging voor de samenleving en invloed hebben op de manier waarop mensen met elkaar interacteren (Furedi 17). Onze huidige samenleving wordt door verschillende sociologische critici dan ook wel een 'culture of fear' genoemd.²²

Zo ziet auteur van het boek 'Culture of Fear (2002)', Frank Furedi, de drang naar veiligheid als het fundament van onze huidige samenleving (Furedi 1). Angst bij de mens helpt onze geest te laten concentreren als we in aanraking komen met onverwachte en onvoorspelbare omstandigheden. Onze persoonlijke ervaringen geven vorm aan onze voorstelling en onze angsten. Kijkend naar het verleden, bijvoorbeeld naar de generatie die de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt en dus familieleden en vrienden hebben zien doodgaan, zijn onze angsten nauwelijks gebaseerd op persoonlijke ervaringen. Mensen die in een hedendaagse Westerse samenlevingen leven, zijn namelijk minder bekend met het ervaren van pijn, lijden, verzwakking door ziekte en de dood. En toch, ondanks een ongekend niveau van persoonlijke veiligheid, zijn angsten een steeds groter deel van onze levens gaan uitmaken (Furedi vii). Westerse samenlevingen worden in toenemende mate gedomineerd door angst. Het leidende kenmerk van deze cultuur is het geloof dat de mensheid wordt geconfronteerd met hevige destructieve krachten, die ons dagelijks leven bedreigen. De scheidslijn die voorheen het onderscheid moest maken tussen realiteit en *Science Fiction*, wordt steeds troebeler, zo stelt Frank Furedi (Furedi vii).

²² Linguïst Noam Chomsky, socioloog Frank Furedi, documentairemaker Michael Moore (BOWLING FOR COLUMBINE (2002), FAHRENHEIT 9/11 (2004))

4.1.1 Risicoperceptie: gevoelde veiligheid

Naast de kritiek die Rob Wijnberg uit in zijn stuk 'Gerustgesteld in het veiligheidstheater' op achteraf genomen maatregelen die worden genomen bij een incident als op Eerste kerstdag 2009, noemt hij ook een voordeel van de verregaande veiligheidsmaatregelen. De maatregelen achteraf zijn volgens hem niet totaal zinloos. "De reële veiligheid mag misschien nauwelijks vergroten met een hernieuwde procedure zoals met invoering van de bodyscan, het kan wel bijdragen aan een toename van de gevoelde veiligheid onder burgers." Een omgeving waarin geüniformeerd personeel controles uitvoert - door Schneier ook wel het "veiligheidstheater" genoemd - wekt nu eenmaal vertrouwen. Het uiterlijke vertoon is daarmee een wezenlijk onderdeel in de creatie van de perceptie van veiligheid, zo stelt Wijnberg. Omdat mensen niet altijd even goed blijken te zijn in het inschatten van risico's, blijkt het creëren van veiligheid in de percepties van burgers van groot belang. Hij licht toe: "Zo worden spectaculaire risico's, zoals exploderende vliegtuigen stevast overschat en worden alledaagse risico's, zoals autorijden, onderschat. Ook leiden risico's die gepersonifieerd zijn tot overschatting, zoals terroristen – in tegenstelling tot risico's die abstract zijn, zoals de straling van de zon." De reële kans is echter aanzienlijk groter dat je doodgaat aan huidkanker of een auto-ongeluk, zo verklaart Wijnberg, dan aan een terreuraanslag op een vliegtuig.

Dat is ook de reden dat media meer aandacht besteden aan concrete, gepersonifieerde gebeurtenissen, die in werkelijkheid een minder grote dreiging zijn voor de mens, dan abstracte risico's die geleidelijker en dus minder direct zichtbaar onze veiligheid aantasten (zoals de voorbeelden hierboven genoemd). Zij zijn zich bewust van de vertekende perceptie en weten dat het aantrekkelijker is om te lezen (Ginneken 27).

4.1.2 Focus op risico's

Media blijken bewust te kiezen voor concrete gebeurtenissen boven geleidelijk, abstracter nieuws. De manier waarop de media een concrete gebeurtenis - zoals een natuurramp of bomaanslag - behandelen, is een verantwoordelijke voor de focus op mogelijke bedreigingen. De kloof tussen reële risico's en gevoelde angsten ontstaat doordat de media risico-issues vooral benaderen vanuit het referentiekader van de bezorgde burger die iets gevaarlijks en ongrijpbaars overkomt (RMO 28).

Dit is ook het geval gebleken bij de invoering van de *Security Scan* in Nederland. De bomaanslag op *Delta Airlines* wordt namelijk meteen in een *frame* geplaatst waarbij de veiligheid van de burger is geschaad. Invoering van de *Security Scan* wordt vervolgens gezien als een schending van de *privacy* van burgers. Media concentreren zich dus vooral op de maatschappelijke verontwaardiging die het risico oplevert, en niet op het risico zelf. Meteen wordt overgeschakeld naar implicaties voor de burger bij invoering van de nieuwe technologie. Dit staat haaks op de invalshoek van de risico-experts die vooral focussen op de hoogte en de inhoud van het te schatten risico (RMO 28). Hoewel er in het totaal aantal internationale terroristische aanslagen in de wereld sinds 1980 een daling is te zien, lijkt de dreiging steeds groter te worden als we kijken naar de grote aandacht dat het onderwerp verdient in de media en politiek (Graveland-Vlieger 1). (Gezien het doel van een terroristische aanslag voornamelijk het zaaien van angst en paniek is, blijken zij hier dus steeds efficiënter in te worden.)

De focus in het discours rondom de bodyscan bleek (zoals in hoofdstuk 3 uitgewerkt) op de bezwaren rondom voornamelijk *privacy*(schending) en veiligheid (de dreiging van terrorisme). De bodyscan zou mogelijk niet integer zijn doordat afbeeldingen van de scan door de media zwerven waarop personen naakt te zien zijn. Ook is er de angst dat *privacy* geschonden wordt door het opslaan van persoonsgegevens. Daarnaast zou de *Security Scan* mogelijk schadelijk zijn voor de gezondheid. *Schiphol* reageert hierop door informatie te verstrekken over de *Security Scans*, die deze angsten probeerde te ontkrachten. Ook zij gaan daarmee dus impliciet mee in de implicaties van invoer van de 'bodyscan'.

4.2 Mediahypes

De focus op risico's in de berichtgeving rondom de invoering van de 'bodyscan' op *Schiphol*, samen met de buiten proportionele aandacht die het kreeg, lijkt op wat in de mediasociologie een mediahype wordt genoemd. In de volgende alinea's wordt dit begrip toegelicht en de consequenties van hypevorming komen aan bod.

4.2.1 Wat is een mediahype?

Bij een nieuwsgolf als bij de 'case bodyscan' ontstond, of bij een breed in de media uitgemeten conflict of schandaal, raakt de media volledig in de ban van die gebeurtenis. Die massale media-aandacht roept soms weer allerlei maatschappelijke reacties op die ook weer nieuws worden, waardoor de nieuwsgolf telkens nieuwe impulsen krijgt (Vasterman 237). Dan ontstaat er een zichzelf versterkend effect waardoor de nieuwsstroom steeds verder aanzwelt. De kans neemt hierdoor toe dat de media invloed gaan uitoefenen op de manier waarop een probleem, conflict of crisis zich zal ontwikkelen (Vasterman 237). De definitie van een mediahype volgens mediasocioloog Peter Vasterman is:

Een mediahype is een mediabrede, snel piekende nieuwsgolf die één gebeurtenis als startpunt heeft en die voor het grootste deel het gevolg is van zichzelf versterkende processen binnen de nieuwsproductie (Vasterman 240).

Of er in dit geval sprake was van een mediahype hangt van verschillende factoren af. De case lijkt in ieder geval op een aantal punten goed in de omschrijving van het begrip te passen.

Kenmerkend voor een mediahype volgens Vasterman is allereerst de dynamiek: Het incident moet plots opduiken in de media, waarop een snel piekende mediabrede nieuwsgolf volgt met een duidelijk startpunt (Vasterman 240). Hier lijkt de invoering van de *Security Scan* op *Schiphol* aan te voldoen. Het beginpunt van de mediahype is duidelijk aan te wijzen, dat is namelijk het incident op Eerste kerstdag. Vanaf dan volgt er een golf aan berichtgeving. De website van het Britse nationale dagblad *The Guardian* heeft een interessante tool: *Guardian Trends*, die aantoonde dat bij het intypen van het zoekwoord 'bodyscan' er een duidelijk piek in het aantal nieuwsberichten te zien is rond het incident op Eerste kerstdag 2009. In *figuur 3* is een heel duidelijke stijgende lijn te zien tussen december 2009 en januari 2010. De media-aandacht daalt na januari ook weer aanzienlijk.

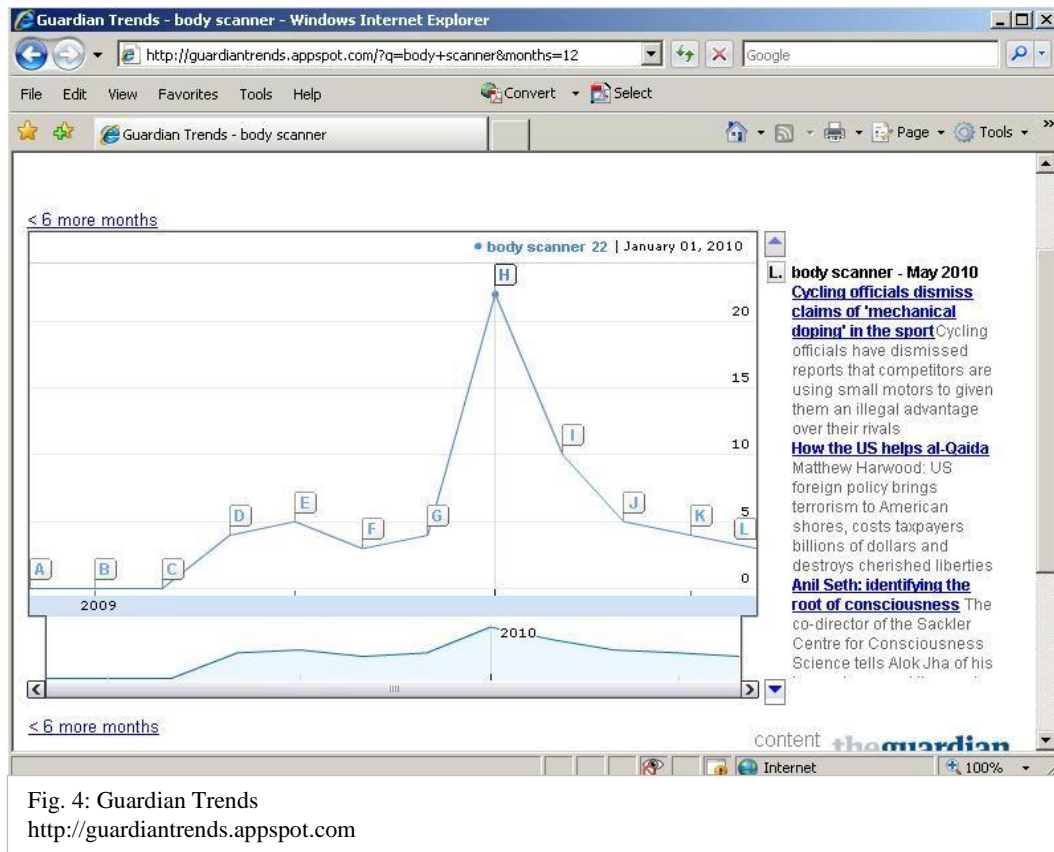

Fig. 4: Guardian Trends
<http://guardiantrends.appspot.com>

Websites van Nederlandse dagbladen zijn helaas niet voorzien met deze tool, maar het intypen van 'bodyscan' in de krantenbank *LexisNexis Academic NL*, laat een duidelijke stijging van het aantal artikelen rond diezelfde periode zien. Zo heeft intypen van het trefwoord 'bodyscan' tussen het incident op 25 december en een half jaar later, 582 hits tot gevolg. Waarvan 427 hits afkomstig zijn uit één maand na het incident. Terwijl dat jaar ervoor (25 december 2008 tot en met 25 december 2009) de zoekvraag enkel 135 hits oplevert. Gegevens die de duidelijke piek ook in de Nederlandse berichtgeving illustreren.

Wat Vasterman voorts beschrijft als kenmerken die de mediahype definiëren, zijn dat het een mediagenieke gebeurtenis betreft, het binnen een nieuwsthema (*frame*) valt, iedere redactie in de media mee doet (*pack journalism*) en er een verlaging van de nieuwsdrempels plaatsvindt wat leidt tot een golf van vergelijkbare incidenten gecreëerd door de media (Vasterman 253). Verder wordt alles wat bekend is rondom het incident nieuws, zelfs kleinste details, en reacties in de samenleving worden ook weer nieuws (Vasterman 237). Het incident wordt zo beeldvullend uitvergroot (bevestiging *frame*), dat het zowel op korte als lange termijn gevolgen heeft voor de samenleving (Vasterman 255). De verlaging van de nieuwsdrempel, het beeldvullend uitvergroten en de zowel lange als korte termijngevolgen (4.3.2) zijn zeker van toepassing op de case in dit onderzoek.

4.2.2 Consequenties van hypevorming

In de vorige paragraaf vastgesteld dat 'case bodyscan' een zekere vorm van een mediahype was, zijn daaraan een aantal consequenties verbonden. Dat is allereerst het risico's dat nieuws eenzijdig (focus op risico's) wordt belicht. Doordat de media een rol hebben in de beeldvorming en ook omdat ze inspelen op risico's en dreiging, versterken zij de angstcultuur en in het bijzonder de angst voor terrorisme in Nederland.

De consequenties voor perceptie door invloeden van de media licht Frank Furedi in 'Culture of Fear' nader toe: De media spelen een belangrijke rol in het vormgeven van onze perceptie, zo stelt hij, doordat de mens heden ten dage in grotere mate hun informatie vergaren via de media, dan via directe ervaring (Furedi 52). Onze perceptie wordt gevormd door de manier waarop informatie wordt gecommuniceerd. Dit geldt ook zeker voor de perceptie van de samenleving wat betreft risico's (Furedi 52). Studies hebben uitgewezen dat de nadruk die de media leggen op misdadplegingen of ziekten, leiden tot een verhoging van het gevoelde gevaar bij mensen in relatie tot hen. Furedi geeft hierbij het voorbeeld van een Amerikaans onderzoek van sociologisch wetenschappers Eleanor Singer en Phyllis M. Endreny, die constateerden dat een bericht over een terroristische eenmansactie in Griekenland, leidde tot een grote daling in het aantal mensen dat van plan was om naar Europa te reizen. Ondanks het feit dat meer Amerikanen in bad verdrinken dan vermoord worden door terroristen, leek het velen van hen een gevaarlijke zet om naar Europa af te reizen, zo citeert Furedi uit het onderzoek (Furedi 51).

Naast eenzijdige beeldvorming, is er nog een aantal korte termijngevolgen te noemen door hypevorming. Door de snelheid waarmee de media reageert, ontstaan er voldongen feiten en een maalstroom aan informatie, aantijgingen en oordelen. Er wordt een crisisachtige sfeer gecreëerd waarin de media '*windows of opportunity*' aanreiken (Vasterman 254). Bij de case blijken deze gevolgen te kloppen: er wordt meteen reflexief gereageerd in de politiek door middel van het aankondigen van een spoeddebat en meer beveiliging op vliegvelden. Ook volgen de feiten elkaar in hoog tempo op over de 'bodyscan'.

Op de lange termijn heeft hypevorming ook consequenties. Zo hebben mediaberichtgeving en beeldvorming invloed op het proces van opinie- en besluitvorming. Scheefgegroeide beeldvorming, dat goed bij een mediahype te zien is

doordat een onderwerp steeds van één kant belicht wordt, kan een onderwerp uit zijn verband halen en daardoor een negatief effect hebben op de uiteindelijke beleidsontwikkeling. Zo kan beeldvorming ertoe leiden dat politici (onder druk) besluiten tot grootschalige systeemaanpassingen, terwijl enkele kleine maar krachtige maatregelen mogelijk meer effect zouden hebben (RMO 9). De invoering van de *Security Scan* lijkt zo'n grootschalige systeemaanpassing.

4.3 Framing

Media hebben invloed op de perceptie en beeldvorming. De manier waarop dit gebeurt, is door het al een aantal voorbij gekomen begrip *framing*. In dit subhoofdstuk zal het begrip nader worden toegelicht: Wat zijn *frames* en hoe ontstaan ze? Daarnaast zal dieper worden ingegaan op wat precies de rol is van media bij *framing* en hoe *frames* dit dan de berichtgeving beïnvloedt. Wat zal blijken is dat de algemene tendens in de cultuur rondom de *Security Scanner*/'bodyscan' vooral bestaat door de manier waarop de thema's *privacy* en terrorisme door de politiek en media worden geframed.

4.3.1 Wat is framing?

De Amerikaanse cognitief linguïst George Lakoff schrijft in zijn boek 'Don't think of an elephant!' (2004) dat *frames* mentale structuren zijn, die de manier waarop we de wereld zien vormgeven. *Frames* hebben als resultaat dat ze de doelen waar we als mens naar op zoek zijn vormgeven, evenals de plannen die we maken. Ze bepalen daarnaast de manier waarop we ons gedragen en wat telt als goede of slechte uitkomsten van onze acties (Lakoff XV). In de politiek vormen *frames* ons sociale beleid en de instituties om dit beleid uit te voeren. Als we onze *frames* veranderen, dan verandert dit alles mee, zo stelt Lakoff. '*Reframing*' is sociale verandering. Je kunt *frames* niet zien of horen. Ze zijn deel van wat cognitieve wetenschappers '*cognitive unconscious*' noemen –structuren in onze hersenen waar we niet bewust toegang tot hebben, maar die we herkennen door hun consequenties: de manier waarop we redeneren en wat geldt als algemeen geaccepteerd (Lakoff XV). *Frames* zijn vooral duidelijk zichtbaar in taal. Ieder woord heeft relaties met verschillende *frames*. Wanneer we een woord horen, dan wordt zijn *frame* (of verzameling van *frames*) geactiveerd in je hersenen.

Reframing is het veranderen van de manier waarop het publiek de wereld ziet. Het verandert wat aangenomen wordt als gezond verstand. Omdat taal *frames* activeert, is nieuwe taal noodzakelijk voor nieuwe *frames*. Anders denken vereist anders spreken (Lakoff XV).

Waar het boek van Lakoff zijn naam aan te danken heeft, is een eerste opdracht die hij vaak doet met zijn cursisten en het heet: '*Don't Think of an Elephant*'. Wat je ook doet, denk niet aan een olifant. En natuurlijk lukt dat nooit iemand van zijn studenten. Elk woord, zoals olifant, activeert een *frame*, wat een afbeelding kan zijn, of andere soorten van kennis: Olifanten zijn groot, hebben flapperende oren en een slurf, roepen associaties op met het circus, et cetera. Het woord is gekoppeld aan een bepaald *frame* en de opdracht geven om er niet aan te denken, werkt dus juist averechts. Als we een *frame* proberen te

negeren, dan activeren we het juist. Een sprekend voorbeeld dat Lakoff vervolgens geeft is Richard Nixon die naar aanleiding van het *Watergate*-schandaal op TV reageerde met *'I'm not a crook'*. Iedereen bracht hem vervolgens in verband met het begrip *'crook'* en ging hem als juist wel als een *'crook'* zien (Lakoff 3). Ook Henri Beunders beaamt dit in het boek *'Terrorisme: studies over terrorisme en terrorismebestrijding in Nederland'*: wie als eerste een label weet te geven aan de gebeurtenissen en beelden ervan, heeft een vaak niet meer in te halen voorsprong (Rosenthal et. al. 385).

4.3.2 Framing in de Nederlandse politiek

Schrijver en journalist Jan Kuitenbrouwer wijdt in *NRC Handelsblad* een artikel aan de theorie van Lakoff. Hij deelt Lakoff's overtuiging dat met de juiste woordkeus de politicus het debat naar zijn hand kan zetten. Niet alleen in Amerika, waar George Bush jr. tweemaal de veel betere sprekers John Kerry en Al Gore versloeg door *framing* met woorden, ook in Nederland dringt het besef door, aldus Kuitenbrouwer. Nederlandse voorbeelden van *framing* zijn er namelijk te over. Een eerste voorbeeld dat hij noemt illustreert hoe het niet moet: de keuze om de nieuwe vrachtspoorlijn tussen de Maasvlakte en het Ruhrgebied de 'Betuwelijn' te noemen. De Betuwe staat voor natuurschoon en landelijke rust, verbind dat begrip aan een vrachtspoorlijn en je ziet een grommend stalen monster door bloeiende boomgaarden razen. De 'A15-route' was volgens Kuitenbrouwer een betere naam geweest, die snelweg loopt namelijk al door de Betuwe, daar kan nog wel een spoortje naast, zo redeneert hij.

Een betere keuze van woordgebruik is volgens Jan Kuitenbrouwer de naam die minister van Justitie Piet Hein Donner gaf aan een bezuiniging op het gevangeniswezen: het 'sober regime'. Wie zich tegen een dergelijke bezuiniging verzet, is tegen 'soberheid'. Niet een erg populair standpunt als het om belastinggeld gaat. Voormalig lijsttrekker van de SP, Jan Marijnissen, besepte dat het hier ging om een goed gelukte poging tot *framing* en riep zijn partijgenoten op die term vooral niet over te nemen. Een actie die geheel volgens de basisprincipes van *framing* van George Lakoff is: gebruik niet zijn woorden. Zijn woorden activeren een *frame* en dat is niet het *frame* dat jij wilt.

De koning van het *framen* in de Nederlandse politiek is volgens Kuitenbrouwer toch wel Geert Wilders, lijsttrekker van de PVV. Hét centrale begrip in Wilders' woordenboek is 'islamisering' zo stelt Kuitenbrouwer en somt op: alfabetiseren is iets alfabetisch maken. Criminaliseren betekent iets crimineel maken. Karameliseren: iets tot karamel maken. Islamiseren betekent dus: iets wat niet islamitisch is, islamitisch maken. Dit is geen autonoom proces, zegt Wilders, maar een samenzwering, een intifada van kolonisten

onder leiding van geïnfiltreerde haatimams en gesteund door staatssecretarissen met twee paspoorten en de Marokkaanse burgemeester van Rotterdam, zo verwoord Kuitenbrouwer zijn tactiek. Of 'islamisering' nu bestaat of niet, Wilders maakt het tot gespreksonderwerp, net als bij 'demonisering', en dwingt anderen er iets over te zeggen. Dús het bestaat. En wie het ontkent, is blind, of onderdeel van het complot.²³

4.3.3 Clichés

Een *frame* zoals hier beschreven kent grote gelijkenissen met clichés. Wat in feite met *framing* gebeurt, is dat bepaalde woorden tot clichés worden gemaakt. Clichés hebben volgens de cultuursocioloog Anton Zijderveld hun oorspronkelijke betekenis verloren door het veelvuldige gebruik ervan (Zijderveld achterflap). In zijn studie 'De tirannie van de clichés' wijst hij er op dat clichés niet alleen een taalkundig verschijnsel zijn, maar vooral ook als een cultureel verschijnsel dienen te worden geduid.

De essentie van het cliché bestaat er uit dat, hoewel ze hun oorspronkelijk betekenissen hebben verloren, ze wel belangrijke maatschappelijk functies vervullen. Deze verschuiving van betekenis naar functie wordt veroorzaakt door het herhaald gebruik en wordt versterkt door het vermijden van reflectie (Zijderveld 20). En dit is in de politiek in grote mate te zien bij de begrippen die onder andere Geert Wilders introduceert. Clichés kunnen ons bewustzijn en gedrag beïnvloeden en stimuleren zonder de relativerende en storende invloed van de cognitieve reflectie. Ons taalgebruik is overwoekerd met clichés. Doorgaans wordt er bij een cliché gedacht aan een taalkundig stijlfiguur zoals zojuist genoemden - Islamisering, maar ook het woord overwoekerd in de vorige zin - maar clichés overschrijden volgens Anton Zijderveld deze taalkundige grenzen (Zijderveld 22). Clichés bestaan zoals gezegd volgens hem niet uitsluitend uit woorden, uitspraken, frasen en *slogans*, maar ook uit gebaren en uit specifieke daden. Alle hebben zij gemeen dat ze bij veelvuldig gebruik overgaan van symbolische betekenis en semantische kracht naar sociale, politieke of commerciële functionaliteit (Zijderveld 23).

Bij *frames* gebeurt hetzelfde, clichés zijn in die zin eigenlijk hetzelfde als *frames*: bij gebruik van zowel clichés als *frames* neemt betekenis af en neemt functie toe.

²³ Kuitenbrouwer, Jan: "Niet de beste spreker wint de verkiezingen, maar hij die goed zijn woorden kiest; Framing, een heel andere vorm van welsprekendheid." NRC Handelsblad 15 mei 2010: Opinie & Debat, 1.

4.4 Van feit naar fictie?

Als nu terug gekeken wordt naar het beginpunt van het onderzoek, waarin de feitelijkheden zijn aangehaald over de *Security Scanner* in de folders van het *NCTb* en de aanleiding van de invoering van de nieuwe beveiligingstechnologie. En als dit vervolgens vergeleken wordt met het beeld dat er geschetst is onder invloed van de politiek en media, ofwel: hoe de '*fact and figures*' het hebben afgelegd tegen de hype en de *frames* waarin het discours plaatsvond, dan is er een aantal zaken te constateren.

De rol van de feitelijkheden over de *Security Scan* blijkt ondergeschikt aan het beeld door grotendeels *framing* in de media. De daadwerkelijke eigenschappen van de scanner komen weinig aan bod. Wel wordt veel ingespeeld op mogelijke bedreigingen rondom privacyschending en verlies van veiligheid, meer dan werkelijk het geval lijkt te zijn in de informatie van het *NCTb*.

Feiten over de *Security Scan* worden door foutieve informatie verward.

Voorbeeld hiervan is het verkeerd gebruik van termen in de media. Dit blijkt onder andere in de benaming van de technologie: dit is in de media vaak 'bodyscan', wat op *Schiphol* een heel ander apparaat blijkt (namelijk een apparaat dat met andere technologie werkt (röntgenstralen) en met een ander doel (bolletjesslikkers inwendig scannen op bolletjes)). Daarnaast is een terugkerende term in het discours 'naaktscanner', wat associaties opwekt bij mensen met een morele lading. Mede hierdoor ontstond er een wijdverspreide angst, of ophef.

Ook niet reële beelden van hoe de scans eruit zouden zien op *Schiphol* bevorderen deze ophef. Afbeeldingen van scans op het web, maar ook in nieuwsberichten in de Nederlandse dagbladen worden begeleid door afbeeldingen die weinig tot de verbeelding overlaten en daarmee weinig lijken op de scans op *Schiphol* (vergelijk *Fig. 1* en *Fig. 2* met *Fig. 4, 5* en *6*).

Waarschijnlijk is het berichten van foute informatie grotendeels niet bewust. Door het snelle, reflexieve reageren, komt het dat feiten over het hoofd worden gezien. Dit overkomt journalisten, maar ook burgers en politici die zich laten leiden door wat er in de media gemeld wordt. Feitelijkheden over kenmerken en dergelijke van de apparatuur worden daardoor niet goed opgepikt.

Wat ook meespeelt, is dat informatie die *NCTb* via *Schiphol* pas na de grote stroom van berichtgeving die op gang kwam naar buiten is gebracht. De *frames* waarin de media het incident en de invoering van de bodyscan als oplossing duwde was toen al vormgegeven.

Aangetoond is dat eenmaal in een *frame* geplaatst, het moeilijk is om deze te veranderen. Een één op één vergelijking tussen feiten en fictie kan door de vele invloeden niet gemaakt worden. Dit is een van de voornaamste dingen die door de methode van onderzoek, de discoursanalyse, is gebleken.

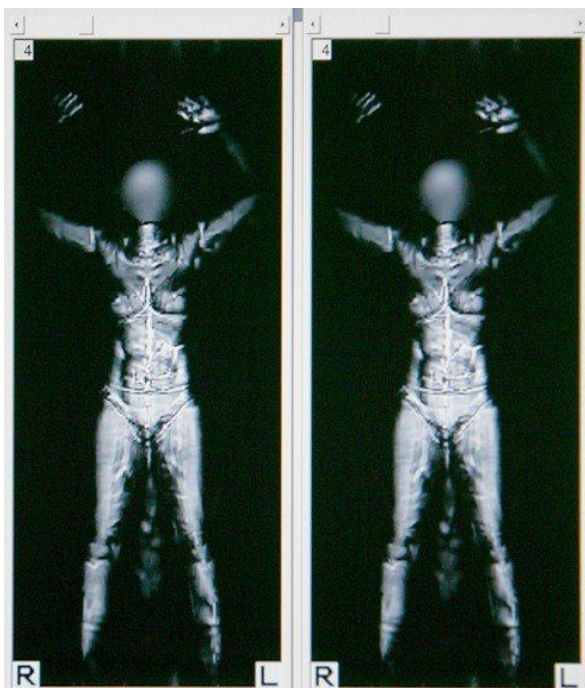

Fig. 4 Bij *NRC*-artikel “Moeten passagiers verplicht door de bodyscan na mislukte aanslag?” 28-12-’09 <http://weblogs.nrc.nl/rechtenbestuur/2009/12/28/moeten-passagiers-verplicht-door-de-bodyscan-na-mislukte-aanslag/>

Fig. 5 Bij *NRC*-artikel “Bodyscanner ingezet op alle vluchten naar VS.” 30-12-’09 http://www.nrc.nl/binnenland/article2448157.ece/Bodyscanner_ingezet_op_alle_vluchten_naar_VS

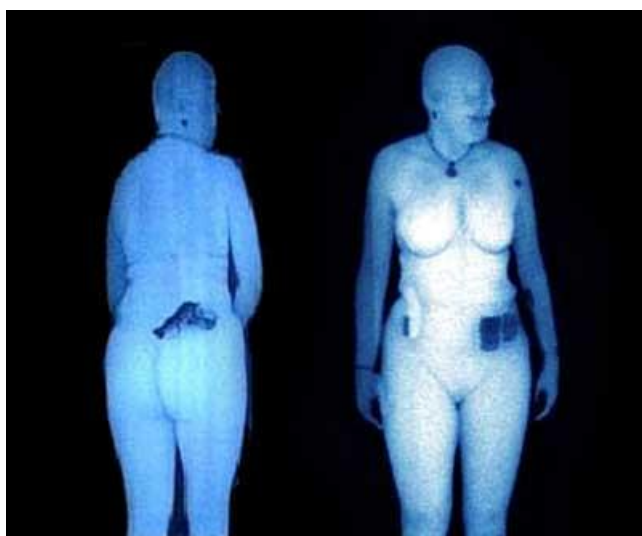

Fig.6 Bij informatie over de Bodyscan op Schiphol op [privacybarometer.nl](http://www.privacybarometer.nl/regels.php?r=18) <http://www.privacybarometer.nl/regels.php?r=18>

Conclusie

Alvorens het populaire discours van de invoering van de 'bodyscan' op *Schiphol* te analyseren is er een verkenning gemaakt van de case. Gekeken is hoe het proces verliep tot de goedkeuring door een meerderheid van de Tweede Kamer voor de invoering van de 'bodyscan' op *Schiphol*. Daarnaast is ingegaan op de feitelijkheden over de 'bodyscan' die op de site van *Schiphol* te vinden zijn.

In de analyse van het populaire discours is allereerst ingegaan op het fenomeen discours en de discoursanalyse als methode van onderzoek. Daarna is in kaart gebracht hoe het discours rondom de case eruit ziet. Belangrijkste *frames* waarin de discussie zich bevond bleken de roep om veiligheid en de angst voor verlies van *privacy*. Vervolgens is een overzicht gegeven van de belangrijkste kritiekpunten: het reflexieve, meteen reageren zonder naar de daadwerkelijke risico's te kijken: de risico-regel-reflex. Er komt een aantal belangrijke punten naar voren, over hoe reflectief te reageren in plaats van reflexief. Een eerst komt van *Bits of Freedom*. Zij stellen dat het veiligheidsbeleid niet op angst, maar op rationele analyses gebaseerd zou moeten zijn. De bodyscanners kunnen het risico van aanslagen tegen vliegtuigen in de lucht slechts deels beperken. Beter zou het kabinet volgens hen kunnen kijken naar het *waarom* van het falen van bestaande maatregelen. Ook Margo Trappenburg stelt dat het een illusie is te denken dat incidenten kunnen worden uitgebannen door met steeds nieuwe regels te komen. En hamvraag van voormalig voorzitter van de *Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers (VNV)* is: "*Hoe ver moeten we gaan?*" Is de beveiliging effectief, of ontaardt het in toegeven aan angst voor extreem kleine risico's? Laatste opmerking van kritiek komt van filosoof Rob Wijnberg. Hij kaart aan dan maatregelen ten behoeve van de veiligheid altijd achteraf worden genomen: het beveiligingssysteem wordt aangepast aan wat er is gebeurd, niet aan wat er gaat gebeuren. "Daarmee neemt de veiligheid hoogstens met terugwerkende kracht toe."

Na de analyse volgde een reflectie waarin de verkregen informatie in een breder kader is geplaatst. Gekeken is naar wat deze gegevens zeggen over bepaalde aspecten van de hedendaagse cultuur en welke invloed onze perceptie en de media daarop hebben. De grote aandacht die de case in de media genoot, blijkt te hebben geleid tot hypevorming. Dit is een verschijnsel dat onder andere als kenmerk heeft dat er een duidelijk piek te zien is in het aantal mediaberichten dat aan het voorval is gewijd. Gevolgen op de korte termijn zijn dat berichtgeving eenzijdig belicht wordt. Ook is het reflexieve reageren in de politiek (in deze case door middel van het aankondigen van een spoeddebat en meer

beveiliging op vliegvelden) een kenmerk van een mediahype. Op de lange termijn heeft hypevorming tot gevolg dat de gecreëerde eenzijdige beeldvorming politici doet overgaan tot grootschalige systeemaanpassingen. De invoering van de *Security Scan* lijkt een dergelijke grootschalige systeemaanpassing.

Het begrip *framing* wordt in een volgend onderdeel van de reflectie nader toegelicht. *Frames*, die worden gedefinieerd als mentale structuren die de manier waarop we de wereld zien vormgeven, hebben als resultaat dat ze de doelen waar we als mens naar op zoek zijn vormgeven, evenals de plannen die we maken. Ze bepalen de manier waarop we ons gedragen en wat telt als goede of slechte uitkomsten van onze acties. *Reframing* is het veranderen van de manier waarop het publiek de wereld ziet. Het verandert wat aangenomen wordt als gezond verstand. Omdat taal *frames* activeert, is nieuwe taal noodzakelijk voor nieuwe *frames*. Anders denken vereist anders spreken. De daaropvolgende uitstap naar clichés, benadrukt dit: bij gebruik van zowel clichés als *frames* neemt betekenis af en neemt functie toe.

De methode van onderzoek, de discoursanalyse van Michel Foucault, die is gebruikt om de verschillende actoren binnen het discours in kaart te brengen, is kern van dit onderzoek. De verbindingen die worden gelegd zijn belangrijker voor hoe het *frame* rondom de casus eruit ziet, dan de afzonderlijke feiten. Zoals Foucault stelde gaat het om het discours, de context waarin de *Security Scan* wordt gepresenteerd. De cultuur waarin we leven, het beeld dat de media schets door woord en beeld en de manier waarop wordt gereageerd op de *frames* die ontstaan. De verschillende wetenschappers en deskundigen hebben verschillende oplossingen voor de reflexieve houding van de politiek en dus oplossingen om de mediahype en angstcultuur tegen te gaan.

De context, ofwel het *frame*: dat is wat er toe doet terwijl het resultaat zelf weer bijdraagt aan het creëren van die context/*frame*. Zoals deze scriptie in feite ook weer bijdraagt aan/onderdeel vormt van de context/het *frame* van ideeën over de context/het *frame*. De verbindingen die je legt tussen begrippen zijn veel belangrijker dan de 'naakte feiten'. De grote media-aandacht voor de discussie rondom de bodyscans en de commotie die erover is ontstaan bij verschillende actoren, maar ook dit Bachelor Eindwerkstuk dragen bij aan een *reframing* van de discourses over *privacy* en veiligheid.

Discussie

Door de beperkte omvang (die officieel al ruimschoots is overschreden) tijden en middelen van het Bachelor Eindwerkstuk is er alleen een beeld van de invoering van de 'bodyscan' in Nederland gegeven, wat zelfs een beperkt beeld van de volledige berichtgeving is.

Echter de informatie die te vinden was over de thema's waaraan de case raakt is onuitputtelijk. Ook voor de grote hoeveelheid verschillende actoren in het discours zullen nooit volledig aan bod kunnen komen.

Doordat het onderzoek zich heeft gefocust op de case, is er minder aandacht besteedt aan de verdieping. Een aantal termen zijn behandeld, maar een filosofische diepgang is beperkt gehouden. In een later stadium van een wetenschappelijke opleiding, bijvoorbeeld in een masterfase, zou meer filosofische diepgang rondom dit thema mogelijk heden bieden.

Een mogelijkheid tot verder onderzoek ligt ook bij de mogelijke methoden van reflectie. In dit onderzoek is kort gerefereerd naar methoden van reflectie aan de hand van de kritieken op het reflexieve handelen. In verdere onderzoeken zou hier wellicht dieper op ingegaan kunnen worden. Zo zouden in zeker mate de invloed van de media in de vorm van hypevorming en framing tegen gegaan kunnen worden en daarmee de focus op het inspelen van angsten.

Bibliografie

Furedi, Frank: *Culture of fear/ Cultuur van angst*. Amsterdam: Meulenhoff, 2007.

Lakoff, George: *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate: The Essential Guide for Progressives*. Vermont: Chelsea Green Publishing, 2006.

M. Leezenberg en G. de Vries, *Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2001.

MacDonald, Myra: *Exploring media discourse*. London: Arnold, 2003. blz. 9

Rosenthal, Uri: *Terrorisme: studies over terrorisme en terrorismebestrijding in Nederland*.

Schneier, Bruce: *Beyond Fear: thinking sensibly about security in an uncertain world*. New York: Springer, 2003.

<http://www.springerlink.com/content/t71103/>

Zijderveld, Anton: *De tirannie van het cliché*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1982.

Wetenschappelijke artikelen

Ginneken, Jaap: Hoofdstuk 2. Wat is nieuws of 'niets nieuws', in: *De schepping van de wereld in het nieuws: De filosofie van het opvallende en vanzelfsprekende*, 2002.

RMO, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, *Ontsnappen aan medialogica: tbs in de maatschappelijke beeldvorming*, 2006.

Vasterman, Peter: Hoofdstuk 6. *Mediahypes en professionele standaarden*, in: *Mediahype*, 2004.

Mastertheses

Graveland-Vlieger, Inge: *Nederland in de ban van terrorisme*. 2005
<http://oaithesis.eur.nl/ir/repub/asset/3678/scriptie%20Inge%20Vlieger%5B1%5D.pdf>

Pol, Annerieke, van der: *Masterthesis, Angstcultuur en Media*. 2008.
<http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2008-1003-200736/Angstcultuur%20en%20media.pdf>

Krantenartikelen

Nieuwsberichten

- "Kritiek op invoeren bodyscan *Schiphol*" *NOS.nl* 30 dec. 2009. Web.
- "Mislukte aanslag op vlucht *Schiphol-Detroit*". *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 26 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 23 april 2010.
- "Hirsch Ballin wil bodyscan invoeren". *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 29 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 23 april 2010.
- "PVV wil spoedoverleg over mislukte aanslag." *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 26 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.
- "Kamer eist opheldering over mislukte aanslag (3)." *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 26 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

- “Strengere controles op vluchten naar VS (2).” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 28 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.
- “Nederland krijgt bodyscan na mislukte aanslag.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.
- “Aanslag geen aanleiding hoger dreigingsniveau.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 30 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.
- “Bits of Freedom schrijft open brief aan Hirsch Ballin (2).” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 30 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.
- “D66: beelden bodyscanners niet opslaan.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 20 jan. 2010
- “Bodyscan en privacy kunnen goed samengaan.” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 30 dec 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010
- “Veiligheid belangrijker dan privacy.” *Trouw* 28 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.
- “Strengere controles op vluchten naar VS (2).” *Algemeen Nederlands Persbureau – ANP* 28 dec. 2009: *Lexisnexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.
- “Al-Qaeda traint met bodyscans” *De Telegraaf* 29 dec. 2009: *LexisNexis Academic NL*. Web. 1 mei 2010.

Opiniestukken

Baksteen, Benno: “Wat volgt na de bodyscan?” *NRC Handelsblad* 2 januari 2009: *Opinie & Debat*, 7.

Giesen, Peter: “Kom maar op met die bodyscan; essay de privacypreutsheid.” *De Volkskrant* 9 januari 2010.

Kuitenbrouwer, Jan: “Niet de beste spreker wint de verkiezingen, maar hij die goed zijn woorden kiest; Framing, een heel andere vorm van welsprekendheid.” *NRC Handelsblad* 15 mei 2010: *Opinie & Debat*, 1.

Trappenburg, Margot: “Incidenten worden niet voorkomen door steeds nieuwe regels.” *NRC Handelsblad* 16 mei 2010: *Opinie & Debat*, 5.

Wijnberg, Rob: “Gerustgesteld in het veiligheidstheater; Met een bodyscanner op het vliegveld wordt alleen het gevoel van veiligheid groter.” *NRC.next* 6 januari 2010.

Overige bronnen

NCTb Q&A security scan, 12-01-2010

Veelgestelde vragen rondom de securityscan op Schiphol beantwoord door Schiphol Amsterdam Airport.

Security Scan, Airport Security.

Infolder over de Security Scan van Schiphol Amsterdam Airport.

<http://www.schiphol.nl/Reizigers/OpSchiphol/CheckinControles/ControlesBijVertrek/SecurityScan.htm>